

Інформаційна довідка щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) в Україні*

***Анотація.** В інформаційній довідці викладено результати аналізу нормативно-правових актів щодо права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство), узагальнено рекомендації фахівців стосовно вдосконалення законодавства у цій сфері та надані певні пропозиції.*

***Ключові слова:** біологічне батьківство (материнство), військовослужбовці та інші особи, допоміжна репродуктивна технологія, кріоконсервація, репродуктивна клітина.*

Вступ.

Одним із викликів, що постали перед українським суспільством внаслідок збройної агресії Російської Федерації, є загострення демографічної кризи. Це актуалізує питання пошуку ефективних методів збереження генофонду українського народу. За таких умов доцільно звернути увагу на релевантний, на нашу думку, для України досвід Ізраїлю. З одного боку, ця держава є батьківщиною інституту «біологічного заповіту» («biological will»)¹, згідно з яким біологічний матеріал людини може бути предметом заповіту та успадковуватися. Водночас навіть після багаторічного застосування такого правового інструменту збереження генофонду єврейського народу, відбуваються публічні дискусії щодо юридичних, біоетичних та суспільних нюансів застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема посмертного використання біологічного матеріалу загиблих військовослужбовців². Доречно зазначити, що для законодавчого регулювання посмертного використання репродуктивного матеріалу людини в іноземних державах застосовується дуже обережний підхід і досі тривають морально-етичні дискусії. Наприклад, у Німеччині, Італії, Швеції, Швейцарії, Данії, Франції діє режим заборони на відповідні дії³.

Основна частина. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)»⁴ (далі – Закон № 3496-IX) прийнято з метою створення державних гарантій щодо забезпечення права на біологічне батьківство (материнство) для таких категорій осіб (*Рис. 1*):

¹ Biological Will™ Bank. URL: https://biologicalwill.com/?page_id=111; IRIT ROSENBLUM. The Biological Will is a reflection of hope - opinion. URL: <https://www.jpost.com/opinion/article-838775>

² Bassan S. Posthumous Sperm Use in Times of War: Ethics, Law and Society. Journal of Law, Medicine & Ethics. 2024;52(4):868-877. doi:10.1017/jme.2024.163

³ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо посмертного використання репродуктивних клітин. Вебсайт Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/industry_policy/analytical_notes-indst/74584.html

⁴ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство): Закон України від 22 листопада 2023 року № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20#n2>

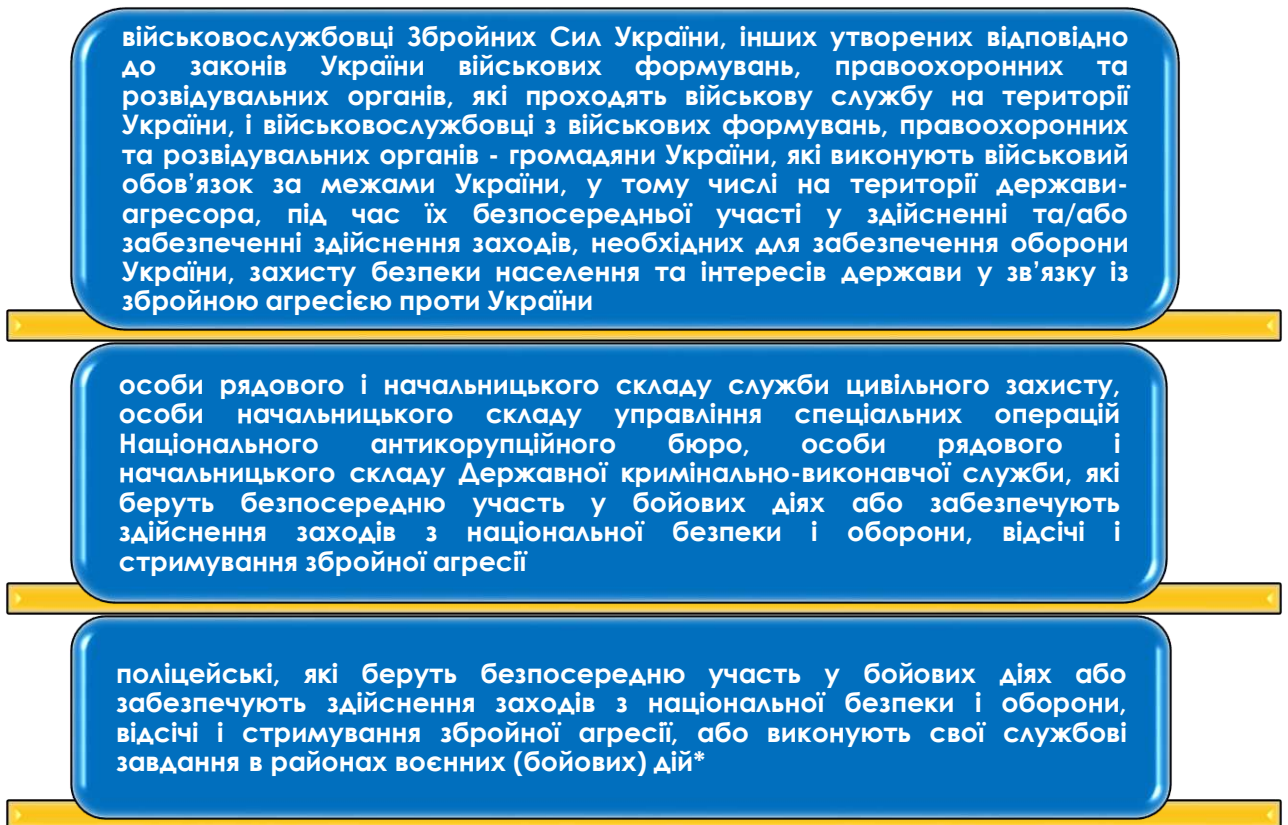

Рис. 1

Встановлено право військовослужбовців та інших осіб на отримання медичної послуги коштом державного бюджету, пов'язаної із забезпеченням реалізації їхнього права на біологічне батьківство (материнство), яка включає безоплатне здійснення забору, кріоконсервації та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції чи загибелі при виконанні обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків відповідно до законодавства.

Прийняття Закону № 3496-IX, на думку деяких фахівців⁵, стало важливим законодавчим кроком, який спрямовано на створення умов для збереження генофонду нації. З позицією варто погодитись, оскільки такий підхід сприятиме подоланню демографічної кризи в Україні, яка суттєво загострилася у 2022 році внаслідок різкого збільшення кількості загиблих та поранених⁶, і надає право військовослужбовцям та іншим особам на біологічне батьківство (материнство) у випадку втрати ними репродуктивної функції чи їхньої загибелі. Варто також

* Для дотримання принципу юридичної визначеності в цій інформаційній довідці три категорії осіб надалі позначатимуться терміном «військовослужбовці та інші особи».

⁵ Сібірцева О., Губін О. Посмертне батьківство: що не так із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)»? URL: <https://pravo.ua/posmertne-batkivstvo-shcho-ne-tak-iz-zakonom-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakikh-zakoniv-ukrainy-shchodo-zabezpechennia-prava-viiskovoslužhbovtsiv-ta-inshykh-osib-na-biologichne-batkivstvo-materyns/>

⁶ Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. Вебсайт Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>; Ігнатова І. Знелюднення та демографічні втрати: що чекає на Україну після війни. URL: <https://tsn.ua/exclusive/zneludnennia-ta-demohrafichni-vtraty-shcho-chekaye-na-ukrayinu-pisliaviyny-2816735.html>

зазначити, що відповідна модернізація законодавства відображає сучасну глобальну тенденцію еволюції прав людини, що полягає у закріпленні прав четвертого покоління (соматичні права), до яких належать і репродуктивні права.

Водночас перша редакція Закону № 3496-IX⁷ містила положення (підпункт 3 пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення»), згідно з яким (Рис. 2):

« 3) у разі загибелі або визнання померлою в установленому порядку особи, репродуктивні клітини якої зберігаються, їх зберігання припиняється з подальшою утилізацією»

Рис. 2.

Такий підхід отримав негативний суспільний резонанс⁸ з огляду на те, що фактично унеможлилював використання біологічного матеріалу загиблої особи, чим суттєво звузив зміст гарантій права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство) у період дії правового режиму воєнного стану. Це певною мірою нівелювало основну ідею законодавця щодо збереження генофонду нації в умовах збройної агресії.

З урахуванням дискусії правників і громадськості та озвучених ними пропозицій було прийнято Закон України «Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу»⁹ (далі – Закон № 3573-IX), згідно з яким (Рис. 3):

« 3) у разі смерті або оголошення судом померлою особи, репродуктивні клітини якої зберігаються відповідно до законодавства, їх безоплатне зберігання здійснюється протягом трьох років з моменту смерті такої особи або оголошення судом її померлою. Після закінчення цього строку подальше зберігання таких клітин може бути продовжене за рахунок іншої особи, визначеної у заповіті особи щодо власних репродуктивних клітин, які зберігаються відповідно до законодавства, на випадок її смерті або оголошення судом її померлою»

Рис. 3.

Разом із тим Законом № 3573-IX не враховані інші пропозиції суб'єктів права законодавчої ініціативи щодо¹⁰ (Рис. 4):

⁷ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство): Закон України від 22 листопада 2023 року № 3496-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3496-20/ed20231122#Text>

⁸ Скалецька Зоряна. Що передбачає скандальний закон про відкладене батьківство? URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2024/01/30/259100/>; Москаленко К. Забезпечення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство/материнство. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zabezpecennia-prav-ucasnikiv-viini-na-biologicne-posttravmatичne-batkivstvomaterinstvo>

⁹ Про внесення зміни до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)» щодо збереження генофонду Українського народу: Закон України від 7 лютого 2024 року № 3573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3573-20#Text>

¹⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження генофонду Українського народу: Проект Закону України № 10448 від 30.01.2024. Картка законопроекту. Вебсайт Верховної Ради України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10448&conv=9>

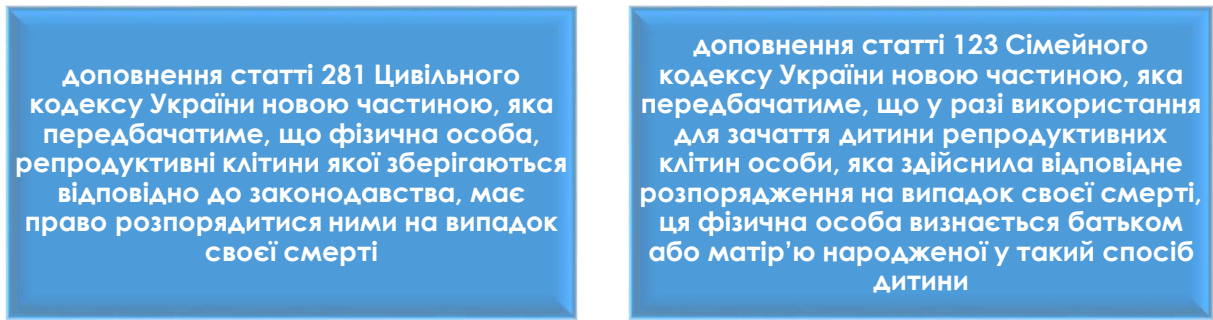

Рис. 4.

На нашу думку, точкове внесення змін до законодавства не сприяє забезпеченню права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство). На думку фахівців та експертів у цій сфері необхідним є (Рис. 5):

Рис. 5.

При розробці спеціального законодавчого акта доцільно визначити такі терміни: «біологічне батьківство (материнство)», «біологічне посмертне батьківство (материнство)», «біологічне посттравматичне батьківство (материнство)», «допоміжна репродуктивна технологія» тощо. Окрім цього, відповідні зміни слід внести до Цивільного кодексу України та Сімейного кодексу України¹¹ щодо запровадження механізму успадкування репродуктивних клітин, встановлення права на розпорядження ними у випадку загибелі військовослужбовця або іншої особи, забезпечення прав народженої дитини (відповідно до пункту 3 частини другої статті 120 Сімейного кодексу України «дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважається такою, що походить від її чоловіка»¹²).

¹¹ Пропозиції див.: Сібірцева О., Губін О. Посмертне батьківство: що не так із Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права військовослужбовців та інших осіб на біологічне батьківство (материнство)? URL: <https://pravo.ua/posmertne-batkivstvo-shcho-ne-tak-iz-zakonom-ukrainy-pro-vnesennia-zmin-do-deiakikh-zakoniv-ukrainy-shchodo-zabezpechennia-prava-viiskovosluzhbovtiv-ta-inshykh-osib-na-biologichne-batkivstvo-materyns/>

¹² Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Висновки.

Законами України № 3496-IX, № 3573-IX військовослужбовцям та іншим особам надано право на біологічне батьківство (материнство), для забезпечення якого вони безоплатно можуть отримувати медичні послуги із забору, кріоконсервації та зберігання їхніх репродуктивних клітин на випадок втрати репродуктивної функції при виконанні обов'язків із оборони держави, захисту Вітчизни та інших покладених на них обов'язків. Водночас аналіз зазначених нормативно-правових актів свідчить про наявність певних законодавчих прогалин.

Належне нормативно-правове регулювання відносин щодо біологічного батьківства (материнства) для військовослужбовців та інших осіб є необхідним для подолання демографічної кризи в Україні, що зумовлює актуальність формування дієвого законодавчого механізму шляхом прийняття спеціального закону.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*